

<https://doi.org/10.62837/2026.3.426>

ZAHİDOVA BIBIXANIM MÜZƏFFƏR QIZI

Gəncə Dövlət Universiteti

Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı kafedrasının doktorantı

Gəncə, Heydər Əliyev prospekti, 429

CULIAN BARNŞIN “ZAMANIN SƏS-KÜYÜ” ROMANI: TARİX YADDAŞA QARŞI

Xülasə. Məqalədə Culian Barnşın “Zamanın səs-küyü” romanının qəhrəmanı, bəstəkar Dmitri Şostakoviçin həyatı fonunda insanın totalitar rejimlə mənəvi mübarizəsi şərh edilir. Müəllif belə qənaətə gəlir ki, yazıçı Şostakoviçin təmsalında sənətkarın sovet diktaturası qarşısında çəkdiyi daxili iztirablarını və qorxularını təsvir edir. Əsərdə tarix dövlətin rəsmi ideologiyası və sənətkarı sıxışdıran siyasi konyunktura, yaddaş isə qəhrəmanın vicdanı, sənətinə və həqiqətə sadıqlığında özünü göstərir. Yazıçı əsər boyu bu fikri vurğulayır ki, dövlət öz maraqlarına uyğun tarixi yenidən yazmağa çalışsa da, fərdi yaddaş həqiqi hadisələri qoruyub saxlayır. “Zamanın səs-küyü” romanının qəhrəmanı Dmitri Şostakoviç də ömrü boyu sovet sisteminin “adamı” olmaqla yanaşı öz daxili azadlığını qorumağa çalışır, amma sistemin təzyiqləri ilə insani keyfiyyətləri arasında qalır. Bu səbəbdən yazıçı yaddaş insanın öz mənliliyini itirməməsi üçün sığınacaq yeri, müqavimət forması kimi təqdim edir.

Açar sözlər: C.Barns, “Zamanın səs-küyü”, bəstəkar, tarix, yaddaş, roman

Giriş. Culian Barnşın (Julian Barnes, 1946) “Zamanın səs-küyü” (The Noise of Time, 2016) romanı müəllifin yaradıcılığında yaddaş, tarix və həqiqət məsələlərini təqdim edən əsərlərdəndir. Postmodernizmin tarixlə istehzalı oyunundan fərqli olaraq, C.Barns bu romanda fərqli təhkiyə tipi seçir və sovet bəstəkarı Dmitri Şostakoviçin tərcümeyi-halına əsaslanan həyat hekayəsinə müraciət edir. Romanın mövzusu hakim gücün tarixi necə redaktə etməsi və yenidən yazması, fərdin tərcümeyi-halını dövlətin ideoloji məqsədlərinə tabe olmasına əsaslanır.

Tarixi yenidən yazmaq mövzusu müasir ədəbiyyatşünaslıqda öz aktuallığını qoruyub saxlayan problemlərdəndir. Belə əsərlərdə tarixi yaddaş siyasi ritorikada istifadə olunur, mədəni şəxsiyyətlər ideologiyanın simvoluna çevrilir, keçmiş isə mövcud gündəmdən asılı olaraq şərh olunur. Yeganə Abdullayeva yazır ki, “Barnşın yaradıcılığı çox vaxt tarix və yaddaşın, zaman və resursların, keçmiş və indinin qarşılıqlı təsirinə əsaslanır... illərlə etibarlı hesab edilən müəyyən məlumatlar şübhə altına alınır, bəzən görməzdən gəlinir və bəzən ciddi problemlərlə örtülür. Bəzən aşkar tarixi yaddaş yeni suallar doğurur. Adi hadisələr siyasət, din və fəlsəfənin dolaşq mətnləri arasında tarixi hadisələrə yeni məna verir” [2, s.11]. C.Barnşın

“Zamanın səs-küyü” romanı göstərir ki, tarix uğrunda mübarizə təkcə keçmişlə deyil, həm də fərdi kimlik uğrunda mübarizədir. Viktoriya Addisə görə bu roman “incəsənət və güc arasında, daha dəqiq desək, fərdi yaradıcılığa nəzarət edən dövlət arasında” qarşıdurmanı əks edir[3].

“Zamanın Səs-küyü” romanında tarix obyektiv hadisələrin ardıcılığından çıxır və hakimiyyəti legitimləşdirmək vasitəsinə çevrilir. Müəllif göstərir ki, Sovet sistemi keçmiş mövcud siyasi maraqlara uyğun tənzimləyir, onu sistemə uyğun təqdim edir. Romanda dövlət hansı hadisələrin əhəmiyyətli hesab edildiyini müəyyən edir, sənətin “düzgün” təfsirini təqdim edir və tarixin yeni təqdimini diktə edir. Dmitri Şostakoviç elə bir vəziyyətə düşür ki, onun yaddaşı və daxili həqiqəti hakimiyyət tərəfindən yaradılan rəsmi tarixlə ziddiyyət təşkil edir.

Belə əsərlərdə tarix konkret hadisələri özündə daşımır. O hakim sistemə tamamilə inteqrasiya olunur və rejimin qanuni qüvvəsi kimi fəaliyyət göstərir. Hakimiyyət sadəcə keçmiş şərh etmir, mövcud siyasi məqsədlərdən asılı olaraq onu yenidən yaradır. C.Barns göstərir ki, totalitar dövlətlərdə keçmiş yekunlaşmır, daim yenidən nəzərdən keçirilir, tarixi həqiqətlər faktlarla deyil, siyasi məqsədlərə uyğun müəyyən edilir.

Qəhrəmanın mənimsədiyi sovet sisteminin əsas prinsipləri belə idi və vəziyyətin belə şəkil alması daxili sabitliyi şübhə altına alır. C.Barns göstərir ki, totalitar rejimlərdə tarix yaddaş olmaqdan çıxır və inzibati prosesə çevrilir. “Bu mərhələdə, hətta gec də olsa, hər şeyi dəyişdirmək, düzəltmək və öz yerinə qaytarmaq mümkün idi mi? O, cavabı bilirdi — həkim nəyi isə dəyişmək istəyəndə dediyi kimi: “Əlbəttə ki, yenidən dəyişmək olar, amma sizi əmin edirəm ki, bu sizin üçün daha pis olacaq” [4, s.5]. Aleks Preston yazır ki, bu roman gerçək və absurd arasında qalan sənətkarın faciəsi idi. Amma eyni zamanda da “gücün sənətə təsiri, cəsarət və dözümlülüyün həddi, bəzən dözülməz şəxsi dürüstlük və vicdanın tələblərindən” bəhs edir [6].

Totalitar sistemlərdə sənətkar və absurd gerçəklik. Totalitar hakimiyyət keçmiş haqqında yalnız məqbul hekayənin müəllifi kimi çıxış edir. Belə olan halda istər şəxsi xatirələr, istər bədii təsir və ya səssiz etiraz təhdid kimi qəbul edilir. Bu səbəbdən bəstəkar həyatını və yaradıcılığını iki formada qəbul edir. Bunlardan biri rəsmi qayda-qanunlar, digəri isə daxili qorxu və ondan qaynaqlanan yaddaşdır. “O, bir şeyi dəqiq bilirdi: bunlar ən pis vaxtlar idi...Üzlər, adlar, xatirələr. Ovcunda ağır torf kərpic. Qanadlarını başının üstündə çırpan İsveç su quşları. Günəbaxanlar, bütün tarlalar. Qərənfil odekolonunun qoxusu. Tennis meydançasından çıxan Nitanın isti, şirin qoxusu. Saçlarından axan tər damcıları ilə islanmış alnı. Üzlər, adlar. Həm də artıq orada olmayanların adları və üzləri” [4, s.6].

Totalitar sistemlərdə rəsmilər məcburi təsirə malik idi. Məhz ona görə rəsmi “tarix” qəbul edilirdi. Qəhrəmanın dəfələrlə XDİK tərəfindən yazılmış mətnləri təkrarlamağa məcbur edilməsi onun qorxularının miqyasını bir daha artırır. C.Barns

tarixin fərdlər tərəfindən deyil, qurumlar tərəfindən yaradıldığını və onların bu prosesdən kənarlaşdırıldığını göstərir. C.Barns göstərir ki, qorxu hakimiyyətin struktur elementidir və o olmadan tarixi redaktə etmək, ona yeni biçim vermək mümkün deyil. Elə bu səbəbdən qorxu yalanın yaradılmasında könüllü iştirak edir. “Onu həmişə gecələr aparırdılar. Buna görə də, hüquq-mühafizə orqanı əməkdaşının ikrax dolu, laqeyd baxışları altında gecə paltarında geyinməyə məcbur edilməmək üçün, çamadanını yatağının yanına qoyur, tam geyinmiş, yorğanın üstündə yatmağa qərar verir” [4, s.8].

Dmitri Şostakoviçin liftin qarşısında həbsini gözləməsi səhnəsi də təkcə repressiyanı deyil, eyni zamanda tarixin qeyri-müəyyənliyinin göstəricisidir. O, dərk edir ki, tarix bir gecədə dəyişə bilər və bu dəyişkənlik rəsmi tarixə dönər. Bu səbəbdən C.Barns əsərdə qorxu faktını önə çəkir, qorxunun gücünü göstərir. Başqa sözlə, o, qorxunun insanları elastik materiala çevirdiyini çatdırır. Belə şəraitdə hakimiyyətin güc tətbiq etməyə ehtiyacı yoxdur. Çünki qorxu ilə tarixi yenidən yazmaq olur. “Liftin yanında üç saat, yorğun dayandı. Artıq beşinci siqaretini çəkmişdi və fikirləri dolayırdı. Heç nə ona mənzildən stul gətirməyə mane ola bilməzdi. Amma əsəbləri ona hərəkətsiz oturmasına mane olardı. Bundan əlavə, mənzərə olduqca əcaib görünərdi: stulda oturub lifti gözləyən bir kişi” [4, s.12]. C.Barns yaradıcılığını tədqiq edən Heller Makalpin tam doğru olaraq qeyd edir ki, bəstəkar “xalq düşməni” elan edildikdən sonra “hər gecə geyinib əşyalarını yığaraq binasındakı liftin yanında gözləyirdi ki, XDİK onu aparsa, həyat yoldaşı və kiçik qızı narahat olmasın. Səhnə həm dəhşətin, həm də absurdun göstəricisidir” [5].

“Zamanın səs-küyü”ndəki musiqi hakimiyyətin ideoloji aparatının içərisinə yerləşdirilir. Elə bu səbəbdən yazıçı incəsənətin tarixini siyasi tarixlə eyni şəkildə, yenidən yazıldığını göstərir. Sovet quruluşu daim qorxu altında yaşayan bəstəkarı sosialist mədəniyyətinin modeli elan edir. Belə yanaşma sübut edir ki, totalitar quruluşlarda estetik meyarlar qeyri-sabitdir və tamamilə tarixi məqamdan asılıdır. Bu gerçək həqiqət musiqinin əsil mahiyyətinin dəyişməsinə təsdiqləyir. Beləcə, C.Barns göstərir ki, tarix incəsənəti qeydə almır, əksinə onu təyin edir. Yalnız bundan sonra musiqi kimi mədəni irs rejimin ideoloji alətinə çevrilir. “O, bir şeyi dəqiq bilirdi: bunlar ən pis vaxtlar idi. Dəmiri dəmirlə kəsərlər, qorxunu qorxu ilə. Beləliklə, təyyarə hündürlüyə qalxaraq səmanı yarıb keçdikcə, o, özünü fəlakətə, parçalanmaya, yoxluğa, ani unudulma qorxusuna qərq olmağın ən yaxşı vasitəsi kimi düşündü. Qorxu adətən utanıdan başqa bütün digər hissləri yox edir. Mədəsində qorxu və utan qarışığı qaynayırdı” [4, s.45].

Romanda etiraf və tövbə motivi xüsusi rol oynayır. Onların məqsədi keçmişə düzəltmək deyil, tarixin təfsiri üzərində güc nümayiş etdirməkdir. Beləliklə, qəhrəman öz əxlaqına zidd olan hadisələri qəbul etməyə məcbur olur. O, həqiqəti bilir, amma onu inkar edir. Demək, yazıçı totalitar sistemlərin sadəcə yalan danışmadığını nümayiş etdirir. Onlar insanları bu yalanlarda iştirak etməyə məcbur

edir və sonra onları tarixi fakt kimi qələmə verirlər. Roman tarixlə yaddaşı aydın şəkildə fərqləndirir. Gücün qələbəsi, reallığın özündən daha real görünməyə başlayanda tarix yaddaşı təhrif edir.

Bəstəkar öz faciəsi ilə barışır və tarixin baş verənləri deyil, deyilənləri xatırlayacağı qənaətinə gəlir. Beləliklə, tarix bilik formasına deyil, keçmiş üzərində güc formasına çevrilir. Əgər faktlar müxtəlif yollarla təqdim olunursa, onların seçimi və izahı kiminsə iradəsindən və istəyindən asılıdır. “Metatarix” əsərinin müəllifi Hayden Uayt yazır ki, tarixi məlumatın seçilməsi və təşkili prosesi həmin mənbəni müəyyən bir auditoriya üçün daha başa düşülən bir formaya çevirmək məqsədi daşıyır” [8, s.21].

Romanın əsas mövzularından biri də tərcümeyi-halın məcburi redaktə edilməsidir. Bəstəkar sovet incəsənətinin simvolu olaraq öz adından məktublar imzalamağa və beynəlxalq ezamiyyətlərdə iştirak etməyə məcbur edilir. Onun tərcümeyi-halını özü deyil, məmurlar yaradır. C.Barns totalitarizm dövründə tərcümeyi-halın təbliğat janrına çevrildiyini göstərir. Məhz buna görə də tarixin yaddaş deyil, yenidən yazıla, redaktə edilə və məhv edilə bilən bir sənəd olduğunu deyir. Amma qeyd edilməlidir ki, C.Barnsın təhkiyə tipi bir qayda olaraq “çoxlu reallıq ideyası”nı göstərmək idi [7, s.133].

Dmitri Şostakoviçin tərcümeyi-halı şəxsi tarix olmaqdan çıxır və dövlətin ideologiyasına çevrilir. Hakimiyyət onun həyatına baş verən hadisələr kimi deyil, redaktəyə, ixtisarlara və yenidən şərhə məruz qalan tarix kimi baxır. C.Barns qəsdən qeyd edir ki, belə rejimlərdə heç kim öz tərcümeyi-halına sahib deyil, tərcümeyi-hal rəsmi sənəd formasıdır və fərdin keçmiş mövcud siyasətə tabedir. Bu tarixin yaddaşa qarşı çıxdığı andır. Tarixi zorakılıq təkcə fiziki məcburiyyət deyil, həm də fərdi hüquqların məhvi, insan həyatının məhvi deməkdir. Bəstəkarın tərcümeyi-halının yenidən yazılması onun mənəvi böhranı, kimliyinin çöküşüdür. Qəhrəman etmədiyi cinayətlərdə tövbə edir, görmədiyi səhvləri etiraf edir və “xilas” üçün hakimiyyətə təşəkkür edir. Dmitri Şostakoviç başa düşür ki, tövbə mənəvi məsələ olsa da, təslimolma aktıdır. Burada tarixi zorakılıq rəsmi, amma eyni zamanda da alçaldıcı tərcümeyi-hala çevrilir. Beləliklə, o, gələcəkdə bəstəkar kimi deyil, ictimaiyyətə təqdim olunduğu kimi xatırlanır.

Tərcümeyi-halın yenidən yazılması bir insanın məcbur edildiyi ictimai bəyanatıdır. Şostakoviçin adından yazılmış məktublar, bəyanatlar və çıxışlar onun rəsmi tərcümeyi-halının elementinə çevrilir. C.Barns vəziyyətin absurdluğunu vurğulayır. Göründüyü kimi, bu yaşanmış həyatla yazılan tərcümeyi-hal arasında uyğunsuzluq yaradır. Tarix baş verənləri deyil, hakimiyyət tərəfindən təsdiqlənənləri qeyd edir. “O, kölgədə qalmağa ümid edirdi, amma Sovet nümayəndə heyətinin əsas simasına çevrildi. Cümə günü qısa, şənbə isə daha uzun çıxış etdi. Sualları cavablandırdı və şəkil çəkdi. Onu əllərində gəzdirirdilər, bu onun uğurunun

ictimaiyyət tərəfindən tanınması, eyni zamanda həyatının ən böyük ayıbı idi. O, özünə qarşı yalnız ikrah və hörmətsizlik hiss edirdi” [4, s.98].

C.Barns ciddi-cəhdlə göstərir ki, tərcümeyi-hal sadəcə hadisələrin qeydiyyatı deyil, şəxsiyyətin göstəricisidir. İnsanın keçmişi yenidən yazılarda, onu yenidən yaradır. Elə bu səbəbdən Şostakoviç ikili vəziyyətdə yaşamağa məcbur qalır. Bir tərəfdən o, sovet bəstəkarıdır, digər tərəfdən isə qorxu içində yaşayan, qorxaqlığı dərk edən bir insandır. Tarixi zorakılıq burada pik nöqtəyə çatır. İnsanın kimliyi rəsmi tərcümeyi-hal qarşısında dəyərsizləşir. Amma bəstəkar pessimist deyil. Elə bu səbəbdən hər şeyin keçici olacağını səsləndirir: “Qorxu qalacaq, çağırılmamış ölüm, yoxsulluq və çirkab qalacaq — kim bilir, bəlkə də heç vaxt bitməyəcək. Amma üç çirkli, fərqli stəkanın yerini dəyişdiyi belə bir yerdə yaradılan canlı üçlük zamanın səs-küyünü boğacaq, hər kəsdən və hər şeydən daha uzun yaşayacağına söz verəcək. Bəlkə də, sonda ən vacib olan elə bu olacaq” [4, s.219].

Qeyd etmək lazımdır ki, tərcümeyi-halın yenidən yazılmasında itirilən yeganə dəyər insanın daxili səsi, danışılmamış düşüncələri, şübhələri və qorxularıdır. C.Barns bu problemi insan faciəsi kimi təqdim edir. Lakin eyni zamanda, o, sükutu azadlıq kimi deyil, tarixi zorakılığın insan həyatına nə qədər dərin nüfuz etdiyini göstərir: “O, ümid edirdi ki, ölüm onun musiqisini azad edəcək, onun özünü azad edəcək. Zaman keçəcək, musiqişünaslar toqquşmağa davam edəcək və onun əsərləri danışmağa başlayacaq. Hadisələr, eləcə də tərcümeyi-hallar tədricən keçmiş dönəcək” [4, s.220]. Roman bu sətirlərlə bitir. C.Barns tarixi yaddaşa qarşı qoyur. Amma ikincini tarixdən üstün tutur. Bu mənada Zəkiyə Antakiyalıoğlunun əsərlə bağlı fikirləri də maraq doğurur. O yazır ki, “Şostakoviçin musiqisi, dövrünün səs-küyünü musiqiyə çevirərək, siyasi hakimiyyəti məğlub edir, bu onun emosiyalarının, istəklərinin və bədii formada çarə axtarışının ifadəsidir” [1, s.383].

C.Barnsa görə, Şostakoviçin yenidən yazılmış tərcümeyi-halı totalitar sistem üçün nümunə, başqaları üçün dərstdir. Başqa sözlə, əsərdə tərcümeyi-hal intizam aləti kimi təqdim olunur. Tarixi zorakılıq fərdi taleyi aşır və kollektiv nəzarət mexanizminə çevrilir.

Nəticə. “Zamanın səs-küyü” romanındakı tarix insanın daxili musiqisini boğmağa çalışan səs-küydür. Şostakoviçin mənəvi məsuliyyəti bu səs-küyə dözmək, öz səsinin təhrif olunmasına yol verməməkdir. Buradakı mənəvi məsuliyyət yaddaşa silinən hərəkətlərə görə günahkarlıq hissini qəbul etməkdir. Keçmiş təkcə tarix deyil, həm də etiraf və tövbədir.

Bu mənada C.Barns üçün keçmiş bir hakimdir. Eyni zamanda da tarix qarşısında ruhun bütövlüyünü qorumaq cəhdidir. C.Barns üçün keçmişə görə məsuliyyət, ona baxmaq cəsarəti, dəyişdirə bilməsə də, baş verənlərə görə məsuliyyət hissini qəbullanmasıdır.

“Zamanın səs-küyü”ndə C.Barns totalitar hakimiyyət altında tarixin həqiqət olmasından çıxdığını və inzibati resursa çevrildiyini göstərir. Tərcümeyi-hal,

incəsənət və yaddaş siyasətə tabedir və insan öz daxili həqiqəti ilə ictimai yalan arasında ilişib qalır. Tarix güc tərəfindən yenidən yazılır, lakin bu “yenilik” insanı məsuliyyətdən uzaqlaşdırmır, amma kimliyini məhv edir. Görünür elə bu səbəbdən, C.Barnsın romanı təkcə Şostakoviçin taleyi haqqında deyil, eyni zamanda da siyasi təzyiq altında tarixi həqiqətin kövrəkliyi barədə xəbərdarlıqdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Antakyalıoğlu, Z. (2018). Julian Barnes's The Noise of Time as a Narrative of Trauma. *Dergi Park*. Issue: 33, p.382-386.
2. Abdullayeva, Y. (2021). Historical Imagination: Interpretation of the Past in Postmodern Novels A History of the World in 10½ Chapters and The Incomplete Manuscript. *Academic Journal of Modern Philology*, (14), 9-24.
3. Addis V. (2019). Art and Power in Julian Barnes' The Noise of Time. April 20. <https://pshares.org/blog/art-and-power-in-julian-barnes-the-noise-of-time/>
4. Barnes J. (2016). *The Noise of Time*. London: Jonathan Cape. 224p.
5. McAlpin H. (2016). “The Noise Of Time” Can't Drown Out Shostakovich. NPR. 10 May.
6. Preston A. (2016). The Noise of Time review – Julian Barnes's masterpiece. *The Guardian*. 17 January.
7. Абдуллаева, Г. Е. (2019). Универсальные и специфические особенности постмодернистского романа. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки*, (12 (828)), 132-149.
8. Уайт Х. (2002). *Метаистория: историческое воображение в Европе XIX в.* Екатеринбург. 527 с.

ЗАХИДОВА БИБИХАНУМ МУЗАФФАР КЫЗЫ РОМАН ДЖУЛИАНА БАРНСА «ШУМ ВРЕМЕНИ»: ИСТОРИЯ ПРОТИВ ПАМЯТИ РЕЗЮМЕ

В статье анализируется моральная борьба человека против тоталитарного режима на фоне жизни героя романа Джулиана Барнса «Звук времени» — композитора Дмитрия Шостаковича. Автор приходит к выводу, что писатель, используя Шостаковича в качестве примера, описывает внутренние страдания и страхи художника перед лицом советской диктатуры. В произведении история проявляется в официальной идеологии государства и политической ситуации, угнетающей художника, а память — в совести героя, верности своему искусству и истине. На протяжении всего произведения писатель подчеркивает идею о том, что, хотя государство и пытается переписать

историю в соответствии со своими интересами, индивидуальная память сохраняет реальные события. Дмитрий Шостакович, герой романа «Звук времени», также является «человеком» советской системы на протяжении всей своей жизни, стремясь защитить свою внутреннюю свободу, но он остается между давлением системы и своими человеческими качествами. По этой причине писатель представляет память как убежище, форму сопротивления, благодаря которой человек не теряет своей идентичности.

Ключевые слова: Джулиан Барнс, «Шум времени», композитор, история, память, роман

**ZAHIDOVA BIBIXANIM MUZAFFAR
JULIAN BARNES' NOVEL "THE NOISE OF TIME":
HISTORY VERSUS MEMORY
SUMMARY**

The article analyses the moral struggle of an individual against a totalitarian regime against the backdrop of the life of the protagonist of Julian Barnes' novel "The Noise of Time", composer Dmitri Shostakovich. The author concludes that the writer, using Shostakovich as an example, describes the inner suffering and fears of an artist in the face of Soviet dictatorship. In the work, history manifests itself in the official ideology of the state and the political situation that oppresses the artist, while memory manifests itself in the hero's conscience, loyalty to his art and truth. Throughout the work, the writer emphasises the idea that although the state tries to rewrite history in accordance with its interests, individual memory preserves real events. Dmitri Shostakovich, the protagonist of "The Noise of Time", is also a "man" of the Soviet system throughout his life, striving to protect his inner freedom, but he remains caught between the pressure of the system and his human qualities. For this reason, the writer presents memory as a refuge, a form of resistance that allows a person not to lose their identity.

Rəyçi: dosent, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru İlahə Tağızadə